

سیاس و آفرین آن پادشا را

که گیتی را پدید آورد و ما را

۸۷/۱۱/۱۳
۸۷/۱۱/۱۳

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته : زبان و ادبیات فارسی

دانشکده : ادبیات و علوم انسانی

گروه : علمی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

فرهنگ تشبیهات منظومه ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر علی محمدگیتی فروز

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر هاشم محمدی

نگارش :

رحمان سعیدی سوق

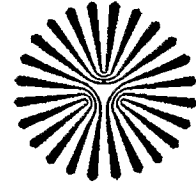
شهریور ماه ۱۳۸۷

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

کتابخانه اطلاع‌رسانی مرکز
تعمیرات

۱ ۵ ۵ ۵ ۵

پیوست ج (تصویب پایان نامه)

دانشگاه پیام نور

بسمه تعالی

تصویب پایان نامه

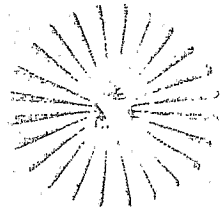
پایان نامه تحت عنوان خرچنگ کمپوزیت منسوجات در موسسه و مرکز راهبردی

که در مرکز امور تهیه و به هیات داوران ارائه گردیده است مورد تأیید می باشد. تاریخ دفاع: ۲۱/۶/۸۷

نمره: ۱۹.۵ درجه ارزشیابی: عالی

اعضای هیات داوران:

نام و نام خانوادگی	هیات داوران	مرتبه علمی	امضاء
۱- علی محمد لیلی فرزند	استاد راهنما	استاد	
۲- هاشم محمدی	استاد مشاور	استاد	
۳- محمد شکرانی	استاد داور	استاد	
۴- محمد شکرانی	نماینده گروه علمی	استاد	
۵- دکتر علی محمدی زاده	نماینده تحصیلات تکمیلی	استاد	

دانشگاه جامع پیام نور استان خوزستان

باسمه تعالی

شماره
تاریخ
پوست

«صورتجلسه دفاع از پایان نامه»

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای/خانم بهادره مسوری دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی
تحت عنوان: مؤلفه‌های دست‌نویس و سبک‌های دست‌نویس در سوره
با حضور هیأت داوران در روز پنجشنبه مورخ ۲۱ شهریور ۱۳۷۰ ساعت ۸:۳۰ در محل
تحصیلات تکمیلی برگزار شد و پس از بررسی، پایان نامه مذکور با نمره ۱۹/۵ و
با درجه عالی مورد قبول واقع شد/نشد.

اعضای هیأت داوران:

امضاء	مرتبۀ علمی	نام و نام خانوادگی	هیأت داوران
	استادیار	محمد گیتی فرور	۱- استاد راهنما
	استادیار	هشام احمد	۲- استاد مشاور
	استادیار	محمد کردی	۳- استاد داور
	استادیار	محمد کردی	۴- نماینده گروه آموزشی
	استادیار	دکتر علی رضا رازمی زاده	۵- نماینده تحصیلات تکمیلی

این اثر را تقدیم می‌کنم به

همسر عزیزم، ویسِ رامینِ دلم،
که بدون همکاری او این اوراق پریشان
شیرازه نمی‌بست و به نوگلان باغ
زندگی ام دخترانم دلارام و آفاق

سپاس گزاری

برخود لازم می دانم به عنوان یک دانش آموخته،
از کلیه ی اعضای هیئت علمی دانشگاه پیام نور
اهواز خصوصاً جناب آقای دکتر علی محمد
گیتی فروز به عنوان استاد راهنما و جناب آقای
دکتر هاشم محمدی به عنوان
استاد مشاور این پایان نامه تقدیر و تشکری
شاگردانه بنمایم. همچنین از جناب آقای دکتر
شکرائی بسیار سپاسگزار هستم.

از خانم زهرا عبدی که زحمت تایپ و تنظیم
این پایان نامه را متحمل شدند تشکر فراوان دارم.
در پایان از همسرم که در طول نگارش این
تحقیق مشوق و نوید بخش من بوده، نیز تشکر
می کنم.

چکیده

ویس و رامین قصه ای مربوط به ایران قبل از اسلام است که در اواخر نیمه اول سده پنجم هجری (۴۶۶ هجری) توسط فخرالدین اسعد گرگانی به نظم در آمده است و سنگ بنای منظومه های عاشقانه در ادب فارسی گردید. شاعر در سرودن این داستان از همه آموخته های ادبی و شعری خود سود برده است لذا بسیاری از تشبیهات و استعارات سنتی شعر فارسی در آن مشاهده می شود اگر چه تشبیهات بکر و تصاویر « مادر » نیز فراوان دارد .

این پایان نامه در موضوع فرهنگ تشبیهات منظومه ویس و رامین بر اساس «مشبه» است و شامل سه بخش است: بخش اول شامل این دو فصل است : ۱- معرفی شاعر و آثار و افکار او ۲- تلخیص داستان ویس و رامین. بخش دوم شامل این دو فصل است: ۱- اصطلاحات و تعاریف مربوط به مبحث تشبیه که در کتابهای بیان معاصر رایج است. ۲- تحلیل تشبیهات بر اساس این تعاریف به علاوه یافته های دیگر از نگارنده. بخش سوم شامل یک فصل است ۱- شیوه استفاده از فرهنگ و متن فرهنگ تشبیهات ویس و رامین.

در پایان نیز تعلیقاتی در توضیح برخی ابیات دشوار، واژه نامه ای شامل معنی و توضیح واژه های دشوار در متن فرهنگ، فهرستی از مدخل ها و همچنین نمودار هایی در مورد توزیع فراوانی تشبیهات از جهات مختلف و نهایتا منابع و مآخذ تحقیق آمده است.

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
۱	مقدمه
۶-۱۸	بخش اول
۷	فصل اول: شرح حال و آثار شاعر
۱۴	فصل دوم: خلاصه داستان
۱۹-۹۴	بخش دوم
۱۹	فصل اول: اصطلاحات و تعاریف
۳۶	فصل دوم: تحلیل تشبیهات ویس و رامین
۳۶	انواع تشبیه به لحاظ ذکر یا عدم ذکر وجه شبه و ادات تشبیه
۳۸	ادات تشبیه در ویس و رامین
۴۰	تشبیه بلیغ
۴۱	بحثی در اضافه های تشبیهی
۴۴	تشبیهات ویس و رامین از نظر حسی و عقلی
۴۶	تشبیه از نظر مفرد، مقید، مرکب
۴۹	تشبیهات مرکب از نظر ساختمان اجزا
۵۰	وجه شبه
۵۱	تنوع وجه شبه ها با مشبه به های یکسان
۵۱	وجه شبه مفرد، متعدد، مرکب

- ۵۳----- وجه شبه حسی و انواع آن
- ۶۰----- وجه شبه عقلی
- ۶۰----- وجه شبه تحقیقی و تخیلی و استخدام
- ۶۲----- انواع تشبیه به لحاظ شکل
- ۶۴----- تشبیه تمثیل
- ۶۶----- ارسال المثل
- ۶۶----- تشبیه مضمیر
- ۶۸----- تشبیه معکوس
- ۶۸----- تشبیه تفضیلی
- ۶۹----- تشبیه تفضیلی (حماسی)
- ۷۰----- تشبیه موقوف المعانی
- ۷۱----- زاویه تشبیه
- ۷۴----- شیوه های نوسازی تشبیه
- ۷۵----- تشبیه سازی با صفت
- ۷۶----- موضوع تشبیهات منظومه ویس و رامین
- ۸۲----- پرکاربردترین و کم کاربردترین ها
- ۸۲----- منابع تشبیهات ویس و رامین
- ۸۳----- تشبیهات حروفی
- ۸۳----- استعاره ، یکی از طرفین تشبیه
- ۸۴----- تشبیه و آرایه های بدیعی
- ۸۶----- ابیات تکراری
- ۸۷----- مقایسه درون و بیرون در تشبیهات
- ۸۸----- اشارات اسلامی و سامی و ایرانی
- ۸۹----- حیوانات و پرندگان در تشبیهات ویس و رامین
- ۸۹----- عطریات و گل ها در تشبیهات
- ۸۹----- دیو در تشبیهات ویس و رامین
- ۹۱----- ایستایی و پویایی در تشبیهات ویس و رامین
- ۹۲----- تراکم تصویر نه تراجم خیال

۹۳----- ضعف تألیف و حشو

۹۳----- نتیجه گیری

۹۵-۲۸۰----- **بخش سوم**

۹۶----- فصل اول: شیوه استفاده و متن فرهنگ تشبیهات

۲۸۱----- تعلیقات

۲۸۸----- واژه نامه

۲۹۳----- فهرست مدخل ها

۳۰۰----- نمودارها

۳۰۵----- منابع و مأخذ

۳۰۷----- چکیده انگلیسی

مقدمه

شاعر سخن می گوید و جهان وسعت می گیرد، زیرا شاعران روابط خیالی دیگری بین اشیاء و عناصر و اجزای جهان و آفرینش می بینند و آنها را با کلمات بازسازی می کنند و اینگونه جهان دیگری در عرض جهان مادی و عینی پیش روی انسانها قرار می دهند.

علل علمی و منظم جهان در نگاه یک شاعر منسوخ می شود و به جای آن علل و عواملی هنری و خیالی جایگزین می گردند. فیلیپ سیدنی چه خوب گفته است که «عالم طبیعت برنجین است و فقط شاعران جهانی زرین می آفرینند»^۱

سبک های مختلف شعر فارسی، سرشار از تشبیهات و اساندهای مجازی و خیالات رنگین است که دنیایی وسیعتر و دور آفاق تر پیش روی انسان ها قرار می دهند. در سبک خراسانی اگر چه لطایف حکمی و نکات اخلاقی نیز وجود دارد اما غنا و توانگری آن در زمینه های صوری است یعنی تخیل بلند و الفاظ پاکیزه و معنی آسان، لذا شعر سبک خراسانی را از قبل از همه، باید از این دیدگاه مورد مذاقه و تحلیل قرار داد.

ضرورت تحقیق: یکی از پشتوانه های فرهنگی هر ملتی میراث مکتوب آن است. آثار کهن نظم و نثر که آینه ی زلال و حقیقت نمای تحولات زبان فارسی و اندیشه ها و تخیلات و آمال و آلام و عواطف مردم این مرز و بوم در طی قرون و اعصار می باشد یک قسمت از این میراث مکتوب است. فهم این آثار خصوصاً در شاخه نظم و نثر و استفاده درست از آنها به مقدماتی از جمله آشنایی با لغت، دستور زبان و فنون بلاغت نیاز دارد. یکی از فنون بلاغت، علم بیان است. علم بیان «ایراد معنای واحد به طرق مختلف است مشروط بر اینکه اختلاف آن طرق مبتنی بر تخیل باشد»^۲. ابواب علم بیان سنتی عبارتند از تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه و تشخیص که به آنها «صور خیال» هم می گویند. عناصر سازنده یک شعر عبارتند از عواطف و محتوا، زبان، موسیقی، شکل و تخیل. فعالیت علم بیان در زمینه بررسی تخیلات شاعرانه است. علم بیان متدولوژی ادبیات است یعنی به کمک آن می توان درجه تقلید و نوآوری شاعر را سنجید.^۳ تشبیه یکی از مباحث بیان است. تشبیهات هر قوم و ملتی و هر شاعری حاکی از آداب و رسوم و مذهب و عقاید اوست.

۱- یوسفی، غلامحسین، ۱۳۶۹، ص ۶۵

۲- شمیسا، ۱۳۸۵ (ویرایش سوم)، ص ۲۷

۳- شمیسا، همان، ص ۳۹

هدف تحقیق: بررسی صور خیال آثار شعری و ارائه آنها به صورت فرهنگ الفبایی، مقایسه کار شاعران و دوره های شعری را از این چشم انداز آسانتر می کند، ضمن اینکه پی می بریم هر صورت خیالی (تشبیه، استعاره و...) از چه زمانی و ابتدا توسط چه شاعری وارد حوزه خیال شعر فارسی گردیده است و نیز با تهیه فرهنگ الفبایی صور خیال هر شاعری، می توانیم فضای تخیلات و درجه تقلید و نوآوری او را در طی یک مطالعه کوتاه در ذهن ترسیم کنیم و اگر برای هر کدام از صور خیال یک شاعر، یک فرهنگ مستقل الفبایی ترتیب داده شود هم زمان برای مراجعین و محققین فشرده تر می شود و هم آن فرهنگ به لحاظ موضوع یکدست تر است و هم مقایسه شاعران و دوره های شعری در حوزه یک صورت خیالی خاص، ممکن تر و سهل تر می شود و هم دایره المعارف صور خیال شعر فارسی می تواند فراهم می گردد.

بر این اساس نگارنده این پایان نامه تصمیم گرفت فرهنگ الفبایی تشبیهات منظومه ویس و رامین به تصحیح دکتر محمد روشن را بر اساس «مشبه» استخراج و تنظیم نماید. چنانچه می دانیم این منظومه قدیمی ترین منظومه عاشقانه فارسی است که متن کامل آن از گزند حوادث مصون مانده است. این منظومه در سبک خراسانی جای می گیرد سبکی که مبنایش همه لفظ خوب و معنی آسان است. ویس و رامین منظومه ای پر از لغات اصیل و خوش آهنگ فارسی است و در آب زلال این برکه شعر می توان ماهیان رنگین احساس و تخیل را تماشا کرد و لذت برد.

پس زخمه قلم تحقیق را برداشتیم تا بر تنبور منظومه ویس و رامین بزینم و گوش دلها را به موسیقی بلند عشقش نوازش دهیم و غوغای حضورش را که در سده اخیر در اثر بی مهری ها و تنگ نظری های ادبی به خاموشی نسبی گراییده بود و در برابر نوای دلنشین آن توطئه سکوت را پیشه کردند دیگر بار به نظاره گاه عمومی ذوق ها و اندیشه ها بکشانیم.

خوشبختانه اقبال عمومی دانشجویان و پژوهندگان ادبی به این رمان محکم و ساختماند منظوم عاشقانه روز افزون شده است. ایدون تر باد.

سوابق تحقیق: در مورد سوابق چنین کارهایی (فرهنگ تشبیهات) باید گفت عموم نوشته ها و تالیفات قدیم و جدید در حوزه صور خیال به دو گونه اند: یا به طور عام به صنایع شعری و بدیع و بلاغت پرداخته اند مثل کتاب های ترجمان البلاغه و حدائق السحر و یا به گرد آوری نمونه های صور خیال در شعر شاعران پرداخته اند مثل کتاب های انیس العشاق شرف الدین رامی، ارمغان اصفی، فرهنگ مترادفات صاحب آندراج و مصطلحات الشعرا^۱. نقص کار کتاب های دسته دوم،

۱- شفیع کدکنی، ۱۳۸۲، صص ۱۶۸-۱۵۷

محدود نبودن به یک موضوع خاص و یا استفاده از اشعار دواوین مختلف دوره های مختلف و نبودن هیچ نظم و نسقی در تدوین مطالب آنهاست.

در دوران اخیر، تالیف در زمینه صور خیال شعری صورت روش مند و منضبطی به خود گرفته است. از معروف ترین این آثار می توان این ها را نام برد: «صور خیال در شعر فارسی» اثر استاد فرزانه دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی، «صور خیال» از دکتر یحیی طالبیان، «فرهنگ کنایات» اثر دکتر منصور ثروت، «صور خیال در خمسه نظامی» از دکتر برات زنجانی، که این کتاب به شیوه ی فرهنگ الفبایی تدوین شده است و این تحقیق از نظر هدف و روش کار به آن شبیه تر است.

لکن متأسفانه تاکنون اثری در قالب فرهنگ الفبایی در زمینه تشبیهات و در حوزه یک دیوان شعری، تدوین و تالیف نشده است و این طریق و این کار را من خام دست خامه به دست و تنی چند از دانشجویان دیگر آغازیده ایم و همین بی سابقگی موضوع و نداشتن الگویی در پیش رو عذر خواه تقصیرات خواهد بود و لطف و خطا پوشی اهل نظر بر پوشیدن عیوب و کاستی های آن مزید خواهد شد.

روش تحقیق: روش نگارنده در این پایان نامه بدین شرح بوده است که ابتدا در باره تشبیه در کتاب های بیان مطالعه ای کرده و آنگاه به مطالعه کامل منظومه ویس و رامین به تصحیح دکتر محمد روشن پرداخته و ابیات تشبیه دار آن را فیش برداری نمودم. طبعاً ابیاتی که مثلاً دارای سه مورد تشبیه بودند در سه فیش تکرار می شدند مانند:

تنش آبست و شیر و می رخانش همیدون انگینست آن لبانش

در سه فیش و سه مدخل تن، رخان و لب نوشته شد. در مرحله بعد همه این فیش ها را بر اساس مشبه آنها و به ترتیب الفبایی دسته بندی کرده و مکتوب نمودم. بعد از انجام این مرحله بر اساس کتاب «بیان» دکتر شمیسا و نظری به دیگر کتاب های بیانی، تشبیهات را تحلیل کردیم.

این پایان نامه شامل سه بخش است:

بخش اول شامل دو فصل است؛ فصل اول در معرفی شاعر و آثار و افکار اوست که طبعاً جهت آشنایی کلی با زمانه و شخصیت شاعر لازم می نمود. فصل دوم شامل خلاصه داستان است که با توجه به اینکه این اثر در قالب مثنوی است و ابیات آن از لحاظ معنایی در هم تنیده و وابسته اند مطالعه این بخش خواننده را با شخصیتها و حوادث داستان آشنا می سازد و در نتیجه تصویر دقیق تری از ابیات بخش فرهنگ، که به صورت مجزا و بریده از متن نقل شدند ارائه می دهد.

بخش دوم شامل دو فصل است: فصل اول تعریف و توضیح بسیار مختصری درباره اصطلاحات مربوط به بحث تشبیه و تقسیمات گوناگون آن است. مثال های این فصل همه از منظومه ویس و رامین نقل شده است. در فصل دوم بر اساس همان اصطلاحات و تعاریف، تشبیهات این منظومه را تحلیل کرده و مثال های بیشتری نقل کردیم، ضمن اینکه به موارد خاص مفصلاً پرداخته شد و مباحث دیگری نیز که خاص این شاعر بوده و یا بسامد بالایی داشته در همین فصل مطرح گردید.

بخش سوم که قسمت اصلی این پایان نامه است، شامل یک فصل است؛ یعنی فرهنگ تشبیهات این منظومه که بر اساس «مشبه» و به ترتیب الفبایی تنظیم و مرتب شدند. در پایان تحقیق، تعلیقاتی در توضیح برخی از تشبیهات آمده است که به سبب جدا شدن از متن منظومه دچار ابهام شدند. همچنین واژه نامه ای که واژه های دشوار موجود در ابیات متن فرهنگ را معنی کرده است تهیه شده است و برای معنی کردن واژه ها از فرهنگ شمیم و لغت نامه دهخدا و تعلیقات استاد محجوب و منظومه ویس و رامین استفاده شده است. همچنین نمودارهایی از توزیع فراوانی تشبیهات این منظومه بر اساس مباحث مطرح شده در فصل تحلیل تشبیهات ارائه شده است. فهرستی از مدخل ها (مشبه) نیز ارائه دادیم تا خواننده با یک نظر کلی، حوزه تخیل شاعر را در مسئله تشبیهات شناسایی کند و نمودارهایی از فراوانی تشبیهات ارائه دادیم. مطلب پایانی این تحقیق، معرفی منابع و مآخذی است که در تهیه مطالب آن، از آنها استفاده شده است.

موانع و محدودیتهای تحقیق: اگر بخواهیم از مشکلات و کمبود های این راه مآوردی را ذکر کنیم باید ضمن اظهار بضاعت علمی اندک نگارنده در این عرصه درشتناک، نایابی منظومه ویس و رامین به تصحیح مرحوم محجوب، عدم دسترسی به نوشته های ادیبان دهه های قبل درباره ویس و رامین مانند یادداشتهای مرحوم مینوی و دیگران، تعداد کم تألیفات فارسی در زمینه صور خیال و نایابی برخی از آنها، تعداد اندک منابع فارسی در زمینه «بیان» و تکراری بودن مطالب آنها و نهایتاً نبودن اثری مستقل در زمینه فرهنگ تشبیهات را باید ذکر کرد ضمن اینکه استاد محترم راهنمای این پایان نامه پس از چندی به سفر خارج تشریف برده بودند و نگارنده چونان دایه ای بی تجربه این طفل دور از مادر را پرورانده و بی گمان اگر جناب استاد محترم راهنما در دسترس بودند این رساله از لونی دیگر می آمد.

امید است که کاری از این دست بتواند قدمی کوتاه در راه معرفی بیشتر منظومه ویس و رامین و نمایاندن زیبایی های صوری و خیالی آن در حوزه تشبیه بردارد و آیندگان بتوانند کارهایی از

این دست را با روشمندی و انضباط علمی و عمق بیشتر درباره دیوان ها و منظومه های دیگر به
منصه ظهور و کتابت برسانند.

الحمد لله اولاً و آخراً

سید رحمان سعیدی سوق

بخش اول

فصل اول: شرح حال و آثار و افکار شاعر

فصل دوم: خلاصه داستان ویس و رامین

فصل اول

شرح حالی از زندگی و آثار و افکار شاعر

فخرالدین اسعد گرگانی شاعری است متعلق به سده پنجم هجری و اوایل دولت سلجوقیان : « لقب و نام و نسبت او به گرگان که معلوم نیست مولد یا موطن او یا خاندان او بوده محل اتفاق تذکره نویسان است »^۱

در الهی نامه عطار افسانه ای در باره فخرالدین گرگانی آمده است که بر اساس آن فخرالدین گرگانی در مجلس پادشاه گرگان عاشق غلام بچه ای می شود شاه و مجلسیان همه سر مست شادی و باده هستند پادشاه که نظر فخری را به پسر بچه متوجه می شود غلام را به او می بخشد . فخری که می خواهد غلام را با خود ببرد مجلسیان به او می گویند او را با خود نبر شاید پادشاه که فردا از مستی به هوش درآمد رایش تغییر کند. فخری نیز می پذیرد و غلام را به سردابی در کاخ می برد و روی تخت پر دیبایی می نشاند و دو شمع کنار او روشن می گذارد و در را قفل می کند و بر می گردد. سحرگاه که برای بردن غلام به کاخ می آید می بیند در سرداب آتش سوزی شده و جسد غلام انگشت شده است . از این پس همه عمر شاعر در سوز و گداز یاد بود این عشق ناکام گذشته است و به سرایش ویس و رامین می پردازد.^۲ « در این که شاعر بلای عشق را آزموده است و خود از رنجها و دردهایی که از زبان ویس و رامین و گل و موید از آن می نالد بی خبر نیست تردید نمی توان داشت. .

بسا روزا که من عشق آزمودم چنین یک روز از او خرم نبودم
زمانه زان که بود اکنون بگشته ست مگر روز بهین اندر گذشته ست^۳

« شاعر هنگام سرودن ویس و رامین یعنی در حدود ۴۴۶ هجری قمری جوان بوده و به یقین بیش از چهل سال نداشته است .

چو این نامه بخوانی ای سخندان گناه من بخواه از پاک یزدان

۱- فروزانفر ، ۱۳۶ ، ص ۳۶۲

۲- ویس و رامین (تصحیح و توضیح محمد جعفر محجوب) ، ۱۳۳۷ ، ص ۹

۳- زرین کوب ، ۱۳۷۰ ، ص ۷۴

بگو یا رب بیامرز این جوان را که گفته ست این نگارین داستان را^۱

علم و دانش فخر الدین گرگانی: با توجه به اوصافی که درباره آفرینش و مفاهیم جوهر و عرض و هیولی دارد نشان می دهد که از فلسفه بی اطلاع نبوده است و « قسمتی از گفتار اندر ستایش یزدان با یکی از قطعه های خسروی سرخسی و پاره ای با خطبه الغرا از انشای ابو علی سینا مناسبت بسیار دارد چنان که پنداری پارسی را از عربی برداشتند و از این روی می توان اندیشید که فخر الدین از کتب فلسفی مطلع بوده^۲ » همچنین قسمتی از معانی ابیات منظومه او با برخی از امثال و اشعار عربی مطابق است^۳

مذهب: صادق هدایت قرینه ای در ویس و رامین یافته و حدس زده است که فخرالدین باید شیعی باشد « از آنجا که شاعر به افسانه عمر اشاره می کند که خاک او را به خود نگرفته و در خواب سبز پوشی ظاهر می شود می رساند که شیعه بوده است:

تن من گر بدین حسرت بمیرد به گیتی هیچ گورش نه پذیرد
به خواب اندر فراز آمد سروشی جوانی خوبرویی سبز پوشی^۴

فخرالدین اسعد مردی مسلمان و بر مذهب اعتزال و فلاسفه بوده است و این معنی را از وصف ستایش او از یزدان و کیفیت خلق عالم و وصف مخلوقات که در آغاز منظومه او آمده است می توان دریافت.^۵

سلاطین معاصر و ممدوحان: فخرالدین شاعر مداح و درباری نبوده است بدان معنا که قصاید ستایش انگیز بسراید لکن به رسم زمانه و اتحاف اثر به سلطان زمان، در آغاز و پایان منظومه خود سلطان و والی عصر خود را ستایش کرده است. ممدوحان او عبارتند از: ۱- ابوطالب طغرل بیگ سلجوقی (طغرل سلجوقی) ۲- خواجه عماد الدین عمید الملک ابونصر منصورین ابوصالح محمد کندی وزیر معروف طغرل ۳- خواجه عمید ابوالفتح مظفر بن محمد نیشابوری والی اصفهان که شاعر ویس و رامین را به فرمان او و در اصفهان سروده است.

آثار: ۱- مثنوی ویس و رامین، که بیشتر تذکره نویسان مانند عوفی و امین احمد رازی و صاحب کشف الظنون، آن را به فخرالدین نسبت می دهند. بجز دولتشاه سمرقندی در تذکره الشعراء

۱- ویس و رامین، ۱۳۳۷، ص ۱۱

۲- فروزانفر، همان، ص ۳۶۴

۳- همان، ص ۳۶۵

۴- ویس و رامین (به تصحیح محمد روشن) ۱۳۸۱، ص ۳۸۸ (گفتاری از هدایت با عنوان چند نکته درباره ویس و رامین)

۵- صفا، ۱۳۷۲ ج ۲، ص ۳۷۱

که آن را به نظامی عروضی نسبت می دهد و در جای دیگر نقل می کند که بعضی آن را به نظامی گنجوی نسبت می دهند که البته این قول به لحاظ تطابق های زمانی نادرست در می آید و استاد فروزانفر در کتاب سخن و سخنوران ، با توضیح و تحلیل خود این ادعای دولتشاه را محل تردید دانسته و رد می کند.^۱

۲- اشعار متفرقه شامل: «الف: قطعه ای در هجو شخصی به نام ثقه الملک شهریار (به نقل از

الباب عوفی)

بسیار شعر خواندم و گفتم به روزگار	یک یک به جهد بر ثقه الملک شهریار
شاخی تر از امید بکشتم به خدمتش	آن شاخ خشک گشت و نیارورد هیچ بار
دعوی شعر کرد و ندانست شاعری	و آنگاه کرد نیز به نادانی افتخار
زو گاو تر ندیدم و نشنیدم آدمی	در دولتش عجب غلطی کرد روزگار
امید من دریغ بدان خام قلبتان	اشعار من دریغ بدان روسپی تبار

ب: در مونس الاحرار نیز این غزل به نام وی ثبت شده است:

ای سنگدل ندانی وز من خبر نداری	کاندر بلای عشقت چون گشته ام به زاری
گر چه حکیم دهرم در مانده ام به سختی	ورچه امیر شهرم افتاده ام به خواری
من مهر تو وفا را بر دل همی نگارم	تو نام من وفا را بر یخ همی نگاری
با عشق تو همیشه در رنج و در نهیم	گویی به کارزارم با پیل کارزاری
هر جا که پیشم آیی از من نفور باشی	گویی که من عقابم تو کبک کوهساری
با این همه جفاها کز تو همی ببینم	درمان خود ندانم جز صبر و بردباری
چون دل ز من بردی بر من امیر گشتی	جورم همی نمایی دانی که دل تو داری
به نیست از دل من نا مهربان دل تو	گر دل همی ستانی شاید که دل سپاری

ج: این رباعی نیز در سفینه ها به نام او آمده است :

باز از نفسم بوی جنون می آید	وز طاقتم این درد فزون می آید
بر حرف دلم گر نهد انگشت کسی	خون دل از آن حرف برون می آید» ^۲

وفات : « برخی وفات او را به سال ۴۴۲ پنداشته اند و این خطاست زیرا او چهار سال بعد

از این تاریخ به نظم ویس و رامین پرداخته و وفات او باید بعد از این سال ها باشد»^۳

۱- فروزانفر ، همان ، ص ۳۶۷

۲- ویس و رامین ، ۱۳۲۷ ، ص ۱۴

۳- فروزانفر ، همان ، ص ۳۷۲

سبک شعری: « فخرالدین از شعرای شیرین سخن و ساده گوی ایرانی است. اشعار او همه طبیعی و از هرگونه تکلف خالی است. معانی زیبا را برخی پیرایه های لفظی و همت خود را بر ایجاد نوادر تعبیر (در مفردات یا اسالیب) مقصور نمی کند. دل او پر شور و فکر وی وسیع و بلند و بدین جهت صنایع و تکلفات ادبا در مد نظر او بی ارج و بهاست و در تعبیرات و تشبیه و استعاره به تقلید گذشتگان پایبند نیست و رعایت قواعد علم قافیه را چندان لازم نمی شمارد»^۱.

« غرض او آن است که فکر روشن و شور و سوز دل خود را با ساده ترین عبارت و موثر ترین لفظ به زبان آرد تا مگر از اندیشه های جانگداز بکاهد یا بر آتش فروزان خیال به سبب اظهار آبی بیفشاند»^۲.

مختصری در معرفی ویس و رامین

« ویس و رامین که در نیمه نخستین قرن پنجم پایان یافته از لحاظ قدمت سومین مثنوی موجود و نخستین منظومه عشقی است که از گزند فتنه های روزگار ایمن مانده و به تمامی به دست ما رسیده است»^۳ این قصه باید پیش از عهد ساسانی و لااقل در اواخر عهد اشکانی پیدا شده باشد^۴

« قصه ویس و رامین تا دورانی که فخرالدین به سرودن آن تصمیم گرفت به زبان پهلوی بوده است و در این مسئله تردید نیست.

چه گویی در حدیث ویس و رامین	مرا یک روز گفت آن قبله دین
در این کشور همه کس داردش دوست	که می گویند چیزی سخت نیکوست
ز گرد آورده ی شش مرد داناست	بگفتم کان حدیثی سخت زیباست
ندانند هر که بر خواند بیانش	ولیکن پهلوی باشد زبانش

اما اینکه فخرالدین خود این متن پهلوی را به شعر فارسی گردانیده است یا آن را برای او به فارسی ترجمه کرده اند امری است که نمی توان در آن به صورت قاطع بیان عقیده کرد»^۵

۱- فروزانفر، همان، ص ۳۶۲

۲- همان، ص ۳۶۳

۳- ویس و رامین، ۱۳۳۷، ص ۱۸

۴- صفا، همان، ص ۳۷۴

۵- ویس و رامین، ۱۳۳۷، ص ۱۸